

EESTI KEELE GENITIIVSE AGENDIFRAASI SÜNTAKS

HEETE SAHKAI

Sissejuhatus

Süntaksi uurimisel on pikka aega valdavalt juhitud teooriatest, mis eeldavad, et lausete struktuur ja tähendus taandub sõnade ja väga üldiste grammatiliste seaduspärasuste interaktsioonile. Sellised teooriad suunavad otsima ja nägema eelkõige suuri üldistusi ja universaalseid seaduspärasusi. Käesolev artikkel lähtub eeldusest, et keeleline teadmine ei koosne ainult sõnadest ja reeglitest, vaid väga erineva üldisus-, skemaatilisus- ja komplekssusastmega üksustest ehk konstruktsioonidest, mis võivad koondada endas nii morfosüntaktilist, fonoloogilist, semantilist kui ka pragmaatilist informatsiooni (vrd nt Croft 2001; Goldberg 1995; Kay, Fillmore 1999; Penjam, Pajusalu 2006). Sellest eeldusest lähtudes heidavad erandlikud ja ainukordsed nähtused keelepädevuse olemusele samavõrd või rohkemgi valgust kui väga üldised nähtused ja väärivad seega samuti uurimist. Selle artikli eesmärk ongi kirjeldada eesti keele üht mitmes mõttes erandlikku süntaktilist nähtust ja arutleda selle teoreetiliste järelduste üle.

Vaatlusalune nähtus on eesti keele fraasitüüp, mis koosneb infiniitsest verbivormist ja selle tegevussubjekti vormistavast genitiivsest nimisõnafraasist, nt *Otsus on **Mardi tehtud/teha, Mardi tehtud/tehtav** otsus*. Nimetan vaatlusalust fraasi edaspidi genitiivagendiga fraasiks ja selles esinevat genitiivset nimisõnafraasi genitiivagendiks (nimetus *agent* on tinglik, sest genitiivne fraas ei vormista alati agenti).

Süntaktiliste seaduspärasuste üldisust eeldava teoreetilise paradigma taustal ei ole genitiivagendiga fraasi seni kuigi ebareeglipäraseks nähtuseks peetud. Genitiivagendi käsitletakse traditsiooniliselt koos tegevussubjekti vormistava elatiivse nimisõnafraasiga ja *poolt*-kaassõnafraasiga, enamasti tegijamäärusena (nt EKG: 65–66), kuid Huno Rätsep (1978: 227–229) peab vajalikuks käsitleda neid omaette lause kõrvalliikme tüübina.

Genitiivagendi ja elatiivse ning *poolt*-agendi üks erinevus on siiski see, et elatiivset ja *poolt*-fraasi võib käsitleda agendifraasina traditsioonilises mõttes ehk impersonaalse või passiivse verbivormi tegevussubjekti vormistava määrusena, genitiivagent aga esineb nii aktiivsetes kui ka passiivsetes kontekstides ning ainult infiniitises fraasis (EKG: 66), s.t ta ei saagi toimida traditsioonilises mõttes agendifraasina. Peale selle on genitiivagendil omadusi, mis ei erista seda mitte ainult tegijamäärustest, vaid laiemalt kõigist teistest verbilaienditest, mistõttu genitiivagendiga fraas tervikuna erineb tavapärasest verbifraasist. Kirjeldan neid omadusi artikli 2. osas ning näitan, et genitiivagendiga fraas on levinud teoreetiliste arusaamade seisukohast mitmes mõttes problemaatiline: selle süntaktiline struktuur ei taandu põhja leksikaalsete omaduste ja üldiste süntaktiliste seaduspärasuste interaktsioonile ning

selle eripärane seos semantikaga (verbi argumentstruktuuriga) ja infostruktuuriga on problemaatiline modulaarse keeleteooria seisukohast. Artikli 3. osas visandan genitiivagendiga fraasi konstruktsioonipõhise käsitluse, mis lähtub pigem kasutuspõhisest kui universaalse grammatika põhisest ehk generatiivsest konstruktsiooniteooriast. Kõigepealt aga annan ülevaate genitiivagendi distributsioonist.

1. Genitiivagendi distributsioon

Nagu öeldud, vormistab genitiivagent infiniitsete verbivormide tegevussubjekti infiniitsetes fraasis, kuid genitiivagendiga kombineerumist ei saa kirjeldada ei kindlate verbide või verbiklasside leksikaalse omadusena ega ka mitte (teatavate) infiniitsete verbivormide üldise omadusena. Pigem nõuab genitiivagendi distributsiooni kirjeldamine infiniitsete verbivormide süntaksi konstruktsioonipõhist käsitlust, nagu on soome keele infinitiivide jaoks välja pakkunud Jaakko Leino (2003). Selle järgi on infinitiivid osa suurematest lause- või fraasikonstruktsioonidest, mis määravad infinitiivi tunnuse ja käändelõpu kombinatsiooni ning millel on kindel morfosüntaktiline vorm, tähendus, pragmaatika ja funktsioon. Ka soome keele genitiivsubjekti distributsiooni on kirjeldatud konstruktsioonispetsiifilisena (Jaakola 2004: 235):¹ verbivormid kombineeruvad genitiivagendiga teatavates kindlates konstruktsioonides.

Konstruktsioonide mitmese pärilushierarhia² kujutamine võimaldab käsitleda infiniitsete verbivorme sisaldavaid konstruktsioone erinevatel üldistusastmetel. Näiteks J. Leino illustreerib kolme üldistusastandit: konkreetne permissiivkonstruktsioon (nt *Anna minun nukkua*), millel on oma eripärane vorm ja tähendus, pärib 1. infinitiivi lühikese vormi konstruktsiooni (mille pärib ka näiteks netsessiivkonstruktsioon, nt *Sinun pitää nukkua*), mis omakorda pärib abstraktse infinitiivikonstruktsiooni, mis ühendab kõigi infinitiivvormide ühiseid omadusi nagu näiteks nende sõnaliik, infinitiivitunnusest ja käändelõpust koosnemine ning nende semantiline ühisosa, milleks on verbiga tähistatud protsessi entiteedina konstrueerimine (Leino 2003: 105, 110).

Järgnevas ma ei kirjelda siiski detailselt kõiki konstruktsioone, milles genitiivagent esineb, vaid annan selle distributsioonist üldisema ülevaate varasemate käsitluste ja põgusate korpuseuuringute põhjal, sest artikli põhi- teemaks on genitiivagendiga fraasi erandlikud omadused. Genitiivagendi distributsiooni uurimine on ka raskendatud, sest see eeldab nii morfoloogiliselt kui ka süntaktiliselt märgendatud suurt korpust. Artiklis kasutatud näited pärinevad Tartu Ülikooli tasakaalus korpusest (TK) ja internetist (viitega veebiaadressile) või on konstrueeritud (viiteta).

1.1. Genitiivagent + passiivi partitsiip

Kõige vabamalt laiendab genitiivagent passiivi partitsiipe (näited 1a–c), kaasa arvatud nende erinevaid vorme, adverbialisatsioone ja substantivatsioo-

¹ Kuigi see on eesti genitiivagendi omast märksa laiem, vrd Jaakola 2000.

² Ehk konstruktsioonide hierarhia või võrgustikuna, kus konstruktsioonide ühised omadused formuleeritakse abstraktsema konstruktsioonina, mille konkreetsemad konstruktsioonid pärivad: konstruktsioon B pärib konstruktsiooni A, kui tal on samad omadused nagu konstruktsioonil A ning peale selle veel mingeid omadusi, vrd Fillmore 1999.

ne, kuid mitte näiteks *tud*-partitsiibi eitava vastena toimivat *mata*-vormi ega *mitte*-prefiksiga partitsiipe (näited 1d–e), erinedes sellega *poolt*-fraasist:

- (1) a. Tõenäoliselt lükkab parlament **vähemusvalitsuse koostatud** eelnõu tagasi. (TK)
- b. ...reis on algusest lõpuni **eestlaste tehtud**. (TK)
- c. Kaitsepolitsei on **ühe inimese juhitud** organisatsioon. (TK)
- d. *Leping on **Riigikogu ratifitseerimata**. Vrd ... see on **Riigikogu poolt ratifitseerimata**. (TK)
- e. ***valitseva ideoloogia mitteaktsepteeritud** ideed. Vrd Lavastuste eel- või järeltensuuriga püütakse tõkestada **valitseva ideoloogia poolt mitteaktsepteeritud**, poliitiliselt ja moraalselt ohtlikuks peetavate ideede laiemat levikut. (TK)

Kuid ka neis kontekstides, kus saavad esineda nii genitiivagent kui ka *poolt*-fraas, ei ole need vabas vahelduses, vaid genitiivagent esineb piiratumal hulgal verbidega. Genitiivagendi ja *tud*-partitsiibi ühendi produktiivsuse hindamiseks võrdlesin seda *poolt*-fraasiga laiendatud *tud*-partitsiipidega. Võrdlesin omavahel 164 lauset, kus on genitiivagendiga laiendatud atributiivne ja predikatiivne *tud*-partitsiip, ja 167 lauset, kus on *poolt*-fraasiga laiendatud atributiivne ja predikatiivne *tud*-partitsiip.³

Võrdluse tulemused on kokku võetud tabelis 1. Tabeli esimesest neljast veerust võib näha, et kahe produktiivsuse näitaja – tüübisageduse ehk mallis

Tabel 1.

Genitiivagendiga ja *poolt*-agendiga partitsiibitarindite produktiivsuse võrdlus

	erinevaid verbe (tüübi- sagedus)	üks kord esinevaid verbe	verbe kokku	P	loomis- verbe	koha- ja omaniku- muutuse verbe
NPgen + <i>tud</i> - partitsiip	62	34	167	0,2	92, nende hulgas 28 erinevat	41, nende hulgas 15 erinevat
NPgen <i>poolt</i> + <i>tud</i> - partitsiip	105	79	168	0,47	56, nende hulgas 24 erinevat	45, nende hulgas 24 erinevat

³ Valimi saamiseks otsisin TÜ tasakaalus korpuse ilukirjandustekstide ja ajakirjandustekstide allkorpustest järjenditega *.tud_* ja *.dud_* 1000 lauset (ehk 4 x 1000 lauset) ja nende hulgast kõik genitiivagendi või *poolt*-agendifraasiga laused. Et tekkinud valimis oli rohkem genitiivseid kui *poolt*-agente, otsisin ilma piiranguta samade järjenditega veel *poolt*-fraasi sisaldavaid tarindeid lisaks.

esinevate erinevate verbide arvu ja potentsiaalse produktiivsuse P (mallis üks kord esinevate verbide arv jagatuna mallis esinevate verbide koguarvuga⁴) – järgi on genitiivagendiga malli produktiivsus ligikaudu kaks korda väiksem. Kahest viimasest veerust nähtub, et genitiivse agendifraasiga esinevad verbid moodustavad ka semantiliselt mõnevõrra ühtsema klassi, olles valdavalt loomisverbid ning koha- ja omanikum muutuse verbid [kaks sagedasemat genitiivagendiga esinevat partitsiipi ongi *loodud* (34 juhtu) ja *toodud* (15 juhtu)].

Erinevalt *poolt*-fraasist ei vormista genitiivagent näiteks hinnangu- ja emotsiooniverbide kogejat (näide 2a) ega hävitamisverbide agenti, eriti predikatiivses positsioonis (näited 2b–c), vrd:

- (2) a. Ta on **kolleegide poolt/*kolleegide armastatud/hinnatud** (töötaja).
 b. Allikmaterjalid on **võimude poolt/?võimude hävitatud**.
 c. Saak on **kahjurite poolt/?kahjurite rikutud**.

Seega võib genitiivagendi ja predikatiivse *tud*-partitsiibi kombinatsiooni sisaldavat lausemalli (näide 1b) pidada omaette konstruktsiooniks, millel on oma produktiivsus, semantika ja pragmaatika. Konstruktsioonil on resultaatiivne tähendus (mistõttu selles ei ole seisundiverbe, vrd näidet 2a) ning selle pragmaatiliseks funktsiooniks on agendi fokuseerimine (vt 2.4), mistõttu konstruktsioonis esinevad eelkõige verbid, mis kannavad ootuspärast informatsiooni. Sellised on näiteks loomisverbid – juba lause subjektiks olevale entiteedile viitamine eeldab, et ta on olemas ja niisiis talle omasel viisil tehtud või saadud (vrd Goldberg, Ackerman 2001) –, kuid mitte hävitamisverbid.

1.2. Genitiivagent + *da*-infinitiiv

See, et genitiivagendi distributsioon on piiratud konkreetsete konstruktsioonidega, ilmneb veelgi selgemalt ühenduses *da*-infinitiiviga. Enamasti vormistatakse *da*-infinitiivi tegevussubjekt eesti keeles allatiivse või adessiivse nimisõnaga (nagu paljudes teisteski soome-ugri keeltes, vrd Bartens 1979; Saukkonen 1965: 111), mis erinevalt genitiivagendist on lause tasandi moodustaja ehk lause peaverbi laiend, mitte infiniitse fraasi moodustaja. Genitiivagent esineb infiniitiviga ainult väga kindlapiirilistes kontekstides, mida Pille Penjam (2008: 95–98) kirjeldab võimaldamis- (vt näidet 3a) ja võimalikkuskonstruktsioonina (vt näidet 3b). Mõlema konstruktsiooniga paralleelselt esineb ka vastavalt allatiivagendiga (vt näidet 3c) ja adessiivagendiga (vt näidet 3d) konstruktsioone (Penjam 2008: 95–98).

- (3) a. Valitsus jättis/andis otsuse **riigikogu teha**.
 b. Otsus on/jääb **riigikogu teha**.
 c. Otsus jäeti **valitsusele** teha.
 d. **Valitsusel** on otsus teha.

Genitiivagendi ja *da*-infinitiivi ühendi produktiivsuse hindamiseks otsisin morfoloogiliselt märgendatud tasakaalus korpusest genitiivse nimi- või asesõna ja *da*-infinitiivi järjendeid (s.t eristamata võimalikkus- ja võimaldamiskonstruktsiooni). Tulemused on esitatud tabelis 2.

⁴ Näitajate kohta vt Baayen 2009 ning selle kohta, kuidas neid kasutatakse konstruktsioonide produktiivsuse hindamiseks, vt Muischnek, Sakhai 2009, 2010.

Tabel 2.

Genitiivagendi ja *da*-infinitiivi ühendi produktiivsus

	erinevaid verbe (tüübi- sagedus)	üks kord esinevaid verbe	verbe kokku	P	NPgen + <i>teada</i>	NPgen + <i>otsustada</i> / <i>kanda/teha</i>
NPgen + <i>da</i> - infiniitv	61	39	346	0,11	106	136

Malli tüübisagedus on võrreldav genitiivagendi ja partitsiibi ühendite omaga (vt tabelit 1), kuid potentsiaalne produktiivsus (mallis üks kord esinevate verbide arv jagatuna mallis esinevate verbide koguarvuga, tabelis P) on kaks korda madalam, sest neli kõige sagedasemat verbi moodustavad kaks kolmandikku kõigist ühendi esinemisjuhtudest. Eraldi tuleks õigupoolest vaadelda genitiivagendi ja verbi *teada* ühendit, mis esineb lisaks võimalikkus- ja võimaldamiskonstruktsioonile ka leksikaliseerunud lauselaiendina (EKG: 244; Penjam 2008: 100); seda arvestamata $P = 0,16$ ning kolm kõige sagedasemat verbi (*otsustama*, *kandma*, *tegema*) katavad üle poole kõigist ühendi esinemisjuhtudest. Suure osa malli näidetest moodustavad seega kinnistunud juhud.

Nimetatud kõige sagedasemad verbid on suhteliselt representatiivsed ka genitiivagendi ja *da*-infinitiivi ühendis esinevate verbiklasside suhtes. Valdvalt üks kord esinevad otsingutulemusel deskriptiivsed mitteteelised verbid (piirivõimaluseta), nagu *nokkida*, *närida*, *pureda*, *rappida*, *torkida*, *tallata*, *vintsutada*, nt *Möödunud lahing jättis meid mõlemat **süngete mõtete ja tunnete nuhelda*** (TK).

1.3. Genitiivagent + gerundiiv

Genitiivagent vormistab ka gerundiivide tegevussubjekti, kombineerudes üksikute leksikaliseerunud transitivsete *des*- ja *mata*-gerundiividega (näide 4a, b) ning produktiivsemalt intransitiivse *des*-gerundiiviga (näide 4c), kuid mitte intransitiivse *mata*-gerundiiviga, mis saab olla ainult referentsiaalselt sõltuv⁵ [vrd EKG: 262–263, samast pärinevad ka näited (4a–c)]:

- (4) a. Inimene jäi **minu nähes** auto alla.
 b. Ta asus **kellegi nägemata** teele.
 c. **Päikese loojudes** läks ilm jahedaks.

Genitiivagendi ja intransitiivse *des*-gerundiivi ühendi tüübisagedus ja produktiivsus on võrreldav partitsiibikonstruktsioonide omaga, kuid genitiivagent vormistab enamasti elutut agentti. See ei tulene siiski mitte sellest, et genitiivagent oleks seotud kindlate verbide või temaatiliste rollidega, vaid

⁵ Referentsiaalselt sõltuva sekundaartarindi all mõistetakse tarindit, mille tegevussubjekt on identne põhilause tegevussubjektiga, ning sõltumatu tarindi all tarindit, mille tegevussubjekt erineb põhilause tegevussubjektist (EKG: 261–263).

pigem sõltumatu gerundiivitarindi funktsioonidest lauses: erinevalt sõltuvast gerundiivitarindist ei väljenda sõltumatu gerundiivitarind puhast samaaegsust, mis on parafraseeritav rinnastusega (vrd **Mari päevitades loeb Peeter raamatut ja Päevitades loeb Peeter raamatut*), samuti mitte põhjust, otstarvet, tingimust ega möödust, vaid eelkõige pealause sündmuse aega või viisi. Seetõttu ei väljendata sõltumatu gerundiivitarindiga enamasti intentsionaalse agendiga sündmust.

Referentsiaalselt sõltuva ja sõltumatu gerundiivitarindi erinevad funktsioonid ning asjaolu, et *mata*-gerundiiv ei saa olla sõltumatu, viitavad sellele, et genitiivagent ei ole gerundiivitarindi fakultatiivne element, vaid sõltumatu tarind on omaette konstruktsioon.⁶

1.4. Genitiivagent + substantiiv

Nagu öeldud, ei ole sõltumatu gerundiivitarind produktiivne transitiivsete verbidega, kuid nendega sarnaselt – osalt sünonüümselt, osalt komplementaarselt – toimivad mõningad produktiivsed teonimelised määruskonstruktsioonid (vt nt Sahkai 2006). Näites 5a illustreeritud konstruktsioon on funktsionaalselt ja semantiliselt sarnane ja distributsiooniliselt komplementaarne transitiivsete gerundiivitarinditega, vrd näidet 5b, ning näites 5c illustreeritud konstruktsioon on sünonüümne sõltumatu intransitiivse *des*-tarindiga (vrd näidet 5d):

- (5) a. Tegime seda **Mardi teadmisel**.
 b. Tegime seda **Mardi teadmata**.
 c. Pärast kohtumist piltnikega tõttas laulja oma Mercedesesse ning kihutas **mootori mürinal** minema... (www.sloleht.ee/index.aspx?id=202322)
 d. Tarmo teeb **masinate mürisedes** kanalit Muuga sadamast lahkuvale täislastis tankerile. (www.postimees.ee/240305/esileht/siseuudised/161093.php)

Infiniitsete verbivormide ja nominalisatsioonide funktsionaalne parallelism on väga ulatuslik (vrd nt Uuspõld 1966),⁷ kuid antud juhul ei ole parallelism mitte ainult funktsionaalne, vaid ka vormiline. Nii on näites 5a illustreeritud teonimekonstruktsioonil omadusi, mis muudavad selle sarnaseks transitiivsete gerundiivikonstruktsioonidega ega ole seletatavad teonime kombinatoorsete ja semantiliste omadustega. Üks teonime- ja gerundiivikonstruktsiooni ühiseid piiranguid seisneb selles, et teonime ja gerundiivi tegevusobjekt või muu argument ei saa realiseeruda vastavalt teonime- või gerundiivifraasis, vaid on tõlgendatav pealausega või mõne selle elemendiga samaviitelisena. Näiteks laused 6a ja 6b illustreerivad, et teonime *teadmine* ja gerundiivi *teadmata* tegevusobjekt ei saa realiseeruda teonime või gerundiivi seotud laiendina (komplementlausena), vaid tegevusobjektina on tõlgendatav pealausega väljendatud propositsioon:

- (6) a. Tegime seda **Mardi teadmisel** (*et see on ebaseaduslik).
 b. Tegime seda **Mardi teadmata** (*et see on ebaseaduslik).

⁶ Täpsemalt konstruktsioonide kogum: produktiivne intransitiivne mall ning terve rida kinnistunud transitiivseid ja intransitiivseid väljendeid.

⁷ Gerundiivikonstruktsioonidel on loomulikult ka ajalooline seos teonimekonstruktsioonidega, mis on gerundiivide kõige sagedasem diakrooniline allikas (Haspelmath 1995), seda oletatavasti ka läänemeresoome keeltes (Laanest 1975: 161).

Teonimekonstruktsioonil on veel kaks erandlikku omadust, mis muudavad selle sarnaseks gerundiivikonstruktsioonidega: teonime genitiivatribuut saab vormistada ainult tegevussubjekti, seda ka siis, kui tegemist on teonimega, mille genitiivatribuut väljendab tavaliselt tegevusobjekti, ning teonimi on alati protsessuaalse tähendusega, ka sel juhul kui ta on leksikaliseerunud muus tähenduses (vt lähemalt Sahkai 2006: 825–826).

Kirjeldataud teonimetarindite erandlikke omadusi võiks seega seletada nende ning gerundiivitarindite seose kaudu. Teooriates, kus süntaktilised struktuurid taandatakse sõnade kombinatoorsete omaduste ja üldiste seaduspärasuste interaktsioonile, tuleks see seos formuleerida leksikaalsel tasandil ehk tarindite põhjaks olevate sõnade kombinatoorsete omaduste kaudu, milleks aga ei ole alust, sest need nimisõnade ja gerundiivide süntaksi sarnasused esinevad ainult üksikutes konkreetsetes konstruktsioonides. Konstruktsioonipõhises raamistikus aga on võimalik formuleerida see seos üldistusena, kus on hõlmatud konkreetset konstruktsioonid, mis võivad määrata sõnade süntaktilise käitumise sõltumatult nende leksikaalsetest omadustest.

1.5. Kokkuvõte: genitiivagendi konstruktsioonispetsiifiline distributsioon

Genitiivagendiga kombineerub piiratud hulk verbe, seega ei ole tegemist infiniitsete verbivormide üldise omadusega. Kuid neid verbe ei saa defineerida leksikaalselt ehk genitiivagendiga kombineerumist ei saa kirjeldada kindlate verbide, mingi semantiliselt defineeritava verbiklassi, konkreetsete morfoloogiliste verbivormide ega ka genitiivagendina vormistatud tegevussubjekti semantilise rolli või semantiliste tunnuste (nt elus/elutu) terminites. Pigem määrab verbivormi ja genitiivagendi kombineerumise konkreetne konstruktsioon, mille osaks genitiivagent on ja mis nõuab vastavas vormis verbi (või ka nimisõna) ning millel on oma vorm, tähendus, funktsioon ja produktiivsus. Sellised konstruktsioonid on näiteks genitiivagendiga atributiivne ja predikaatiivne partitsiibikonstruktsioon (näited 1a–c), võimalikkus- ja võimaldamiskonstruktsioon (näide 3a, b) ning sõltumatud gerundiivikonstruktsioonid (näited 4a–c).

Kuid konstruktsioonispetsiifiline ei ole mitte ainult genitiivagendi distributsioon, vaid ka genitiivagendiga fraasi süntaktiline struktuur. Järgnevalt kirjeldangi genitiivagendiga fraasi omadusi, selle problemaatilisust „sõnad ja reeglid”-tüüpi teooriate jaoks ning võimalikke käsitlusi konstruktsioonipõhistes teooriates.

2. Genitiivagendiga fraasi struktuur

Nagu öeldud, käsitletakse genitiivagenti enamasti määrusena koos teiste sarnase funktsiooniga elementidega nagu elatiivne või *poolt*-fraas. Genitiivagendi eripärale viitab varasemates käsitlustes tõdemus, et genitiivagent esineb ainult sekundaartarindis (EKG: 66), ning K. A. Hermanni käsitlus, mille järgi genitiivagent on infiniitvormi atribuut (Rätsep 1978: 229). Genitiivagendiga fraasil on siiski mitu erandlikku omadust.

2.1. Genitiivagent esineb ainult infiniitses fraasis

Juba nimetatud erandlik tunnus – esinemine ainult infiniitses fraasis – eristab genitiivagenti niihästi teistest tegijamäärustest kui ka verbilaienditest üldiselt.

2.2. Genitiivagendi fikseeritud positsioon

Veel üks omadus, mis eristab genitiivagenti kõigist teistest verbilaienditest, on fikseeritud asukoht verbivormi ees, kaasa arvatud mitteatributiivses positsioonis. Erinevalt näiteks *poolt*-agendifraasist ei saa genitiivagent verbivormile järgneda (näide 7a), olla sellest teiste laienditega lahutatud (näide 7b) ega topikaliseeritud (näide 7c):

- (7) a. Projekt on **kirjutatud Mardi poolt/*Mardi**.
 b. Projekt on **Mardi poolt/*Mardi hästi kirjutatud**.
 c. **Kelle poolt/*Kelle** on projekt **kirjutatud**?

2.3. Genitiivagendiga fraasi kaheliikmeline struktuur

Genitiivagent erineb seega vähemalt kahe omaduse poolest kõigist teistest seotud ja vabadest verbilaienditest. Soome keele sarnane lauseelement analüüsitakse genitiivsubjektiks (ISK: 868),⁸ kuid eesti keele genitiivagendil on veel üks erandlik omadus, mis seab sellise tõlgenduse kahtluse alla: subjektina peaks genitiivagent kombineeruma verbifraasiga tervikuna, kuid enamikus kontekstidest ei esine genitiivagent samas fraasis koos muude verbifraasi moodustajatega, s.t ta laiendab ainult leksikaalset verbi, moodustades sellega kaheliikmelise üksuse. Seda fakti on varem kirjeldatud seoses sõltumatute transitiivsete gerundiivitarinditega (Uuspõld 1966: 60–61; EKG: 263), kuid sama omadus tundub olevat ka genitiivagendiga partitsiibi- ja infinitiivitarinditel. Gerundiivitarinditega sarnastes teonimekonstruktsioonides (vrd 1.4) võivad esineda adjektiivatribuudid, kuid mitte teonime semantilisi argumente vormistavad laiendid (vrd näidet 6a) ega referentsiaalsust eeldavad täiendid (demonstratiivid, relatiivlauseid).

Genitiivagendi ja *tud*-partitsiibi ühendi kaheliikmelisus ilmneb näiteks siis, kui võrrelda neid *poolt*-agendifraasiga laiendatud atributiivsete ja predikatiivsete *tud*-partitsiipidega (võrdlus *poolt*-fraasiga näitab, et kaheliikmelisus ei ole pragmaatiliselt tingitud, s.t agendi väljendamine ei vähenda teiste laiendite esinemise tõenäosust sekundaartarindis). Tartu Ülikooli tasakaalus korpuse põhjal koostatud valimis (vt 1.1) tulid välja järgmised vahekorrad (tabel 3).

164-st agendina tõlgendatava genitiivse nimisõnafaasi ja predikatiivse või atributiivse *tud*-partitsiibi ühendist koosnes 134 ainult genitiivsest nimisõnafaasist ja lihtverbist, 13 nimisõnafaasist ja ühendverbist (näide 8a) ning 17 nimisõnafaasist, verbist ja veel mõnest verbilaiendist (näited 8b–d): neist 12 juhul (ehk õigupoolest kõigil juhtudel, kus laiend asus genitiivse NP ja verbivormi vahel, mitte NP ees nagu näidetes 8b–d) oli genitiivne NP tõlgendatav ka partitsiibiga täiendatud nimisõna possessiivatribuudina (näide 8e; 134-st

⁸ Soome keele genitiivsubjekt on siiski eesti keele genitiivagendist suhteliselt erineva distributsiooniga, võides olla ka lausetasandi moodustaja (vrd Jaakola 2000), ning ilmselt ka erineva algupäraga ning teistsuguste süntaktiliste omadustega.

Tabel 3.

**Genitiivagendi ja *poolt*-fraasi koosesinemine
muude laienditega atributiivsetes ja predikatiivsetes
tud-partitsiibitarindites**

	+ liht- verb	+ ühend- verb	+ väljend- verb	+ verb + muu laiend	atribuudina tõlgendatav genitiiv- agent	kokku
genitiiv- agent	134	13	0	17	12	164
<i>poolt</i> - fraas	67	32	6	62		167

laiendamata verbi ja genitiivagendi ühendist oli selline tõlgendus võimalik ainult ühel korral, näide 8f). Juhtumeid, kus verbivormil oli peale genitiivagendi selgelt ka muid laiendeid (s.t arvestamata ühendverbe ega possessiivse tõlgendusega nimisõnafraase) oli seega ainult 5 ehk 3%. Ka see, et muude laiendite paiknemine genitiivagendi ja atributiivse partitsiibi vahel soodustab genitiivagendi possessiivatribuudina tõlgendamist, viitab sellele, et genitiivagent kaldub esinema kaheliikmelises mallis.

- (8) a. **Regionaalminister Peep Aru tööühma välja töötatud** eelnõu järgi saavad esimesed kümme ühinenud omavalitsust riigilt järgmisel aastal preemiaks igaüks kolm miljonit krooni, kuid massilist ühinemislainet see kaasa ei too. (TK)
- b. Vaadatakse ka **Udriast pärit Erik Johanipoja kolmandast hõimukokkutulekust 1987. a Peep Puksi tehtud** dokumentaalfilmi. (TK)
- c. Uusehitistest sümptatiseerib talle **tema kodu lähedale Adamsoni tänavale Maie Kaisi projekteeritud** mitmepereelamu. (TK)
- d. **Kaks aastat tagasi Anu Tali loodud** eri riikide muusikutest (Eesti, Soome, Saksa, Prantsuse, Läti, Vene ja Šveits) koosnev Eesti-Soome Sümfooniaorkester on eesti muusikaelus omapärane nähtus. (TK)
- e. Kuna BC Kalevit juba mainisin, tasub korrata **Jaak Salumetsa Moskvas öeldud** sõnu: „Soovin meie jalgpallile südamest edu!” (‘sõnad, mille Jaak Salumets ütles Moskvas’ või ‘Jaak Salumetsa sõnad, mis on öeldud Moskvas’) (TK)
- f. Samal hetkel teisel pool jõge sööstavad flaamlastele kahelt poolt võsastikust kallale **Richemonti valitud** mehed. (TK)

167-st *poolt*-tegijamäärusega laiendatud predikatiivsest või atributiivsest *tud*-partitsiibist olid 67 muude laienditeta lihtverbid, 32 muude laienditeta ühendverbid (näide 9a), kuus väljendverbid (näide 9b) ja 62 muude laienditega verbid (näited 9c–d) (ka muude laienditega verbide hulgas oli ühend- ja väljendverbe). *poolt*-fraas esineb seega koos muude laienditega oluliselt sagedamini kui genitiivagent. Võrdlustulemused viitavad ka sellele, et genitiivagent kaldub esinema koos lihtverbiga: koos ühendverbidega on ta tunduvalt harvem kui *poolt*-fraas ning koos väljendverbiga ei ole ühtegi näidet.

- (9) a. „Kõik on **juristide poolt läbi arutatud** ja seadusega kooskõlas,” kinnitab Hansapanga mees Mõtte. (TK)
- b. Ärkamisaja suurkujud J. Köler, J. Hurt ja F. R. Kreutzwald tõdesid, kui vajalik on ühele rahvale **ta enda liikmete poolt kirja pandud** möödanikukirjeldus. (TK)
- c. Maha on müüdud **50 okupatsiooniaastaga meie inimeste poolt loodud** väärtused, tehased ja muud rajatised, kaasaarvatud ka **Vene sõjaväe poolt** mahajäetud vallasvara. (TK)
- d. Hetkel ripub õhus **Aerofloti poolt Estonian Airile esitatud** võlanõue 750 000 USA dollarile, mis ulatub aastatesse 1991–1992. (TK)

Selle võrdluse puhul tuleb arvestada, et genitiivagendi sagedust ja kasutamiskontekste mõjutab see, et *poolt*-fraasi on pikka aega keelekorralduslikult tugevalt taunitud ning selle asemel soovitab keelehoole kasutada seda tüüpi tarindites muuhulgas (s.t peale elatiivagendi) just genitiivagenti, mida käsitletakse reeglipärase tegijamäärusena (vt nt Mäearu 1996). Seetõttu võib osa genitiivagente olla lihtsalt kaassõna *poolt* väljatoimetamise tulemus, millele võiks viidata ka see, et genitiivagente oli esialgses valimis rohkem kui *poolt*-fraase. Keelekorraldus ei soovita siiski väljendeid, kus *tud*-vorm on laiendatud nii genitiivagendi kui ka muude laienditega, tuues põhjenduseks küll selguse, mitte grammatilisuse (Raadik 2007). Muud laiendid tunduvad siiski vastuvõetamatud ka siis, kui ebaselguse ohtu ei ole, näiteks kui laiendiks on adverb, vrd ??*See raamat on Mardi hästi kirjutatud*.

On siiski ka üks kontekst, kus genitiivagent esineb koos muude verbilaienditega, nimelt sõltumatus intransitiivses gerundiivitarindis:

- (10) **Päästjate sündmuskohale jõudes** põles lahtise leegiga maja esimene korrus. (TK)

Selles kontekstis võiks genitiivagenti analüüsida seega subjektiks ehk verbifraasi määratlejaks, kuid ka siin kaldub ta kombineeruma pigem leksikaalse verbiga: näiteks verbivorm *saabudes* oli TÜ tasakaalus korpuses ilma genitiivagendita kasutatuna 69 %-l juhtudest laiendatud kohamääruse või muu laiendiga, genitiivagendiga kasutatuna aga ainult 15 %-l juhtudest (vt tabelit 4). Sealjuures on arvestatud ainult neid juhte, kus genitiivagent viitab elus referendile, mitte näiteks väljendeid nagu *pimeduse / kevade saabudes* – koos nendega on muude laienditega juhtude osakaal genitiivagendiga tarindis alla 5 %.

Põhjuseks, miks genitiivagendi süntaks on just sõltumatus gerundiivitarindis reeglipärasem ja muudest kontekstidest erinev, võib olla selle kirja keelse ajalugu: soome keele vastava konstruktsiooni arengut on seostatud piiblitõlke mõjuga (Itkonen-Kaila 1997; Jaakola 2004: 238). Sealjuures on piiblitõlke mõju suurendanud just genitiivsubjekti produktiivsust, mis omakorda on toonud kaasa tarindi funktsioonide laienemise ja muutnud konstruktsiooni lausesarnasemaks (Itkonen-Kaila 1997; Herlin, Kotilainen 2005).

Kokkuvõttes võib öelda, et genitiivagendiga fraas on valdavalt kaheliikmelise struktuuriga. Et see kaheliikmeline struktuur on üsna kinnistunud, näitab see, et nurjusid sajandi algul tehtud keeleuudenduslikud katsed muuta sõltumatu *des*-konstruktsioon produktiivseks ka transitiivsete verbide osas ja kasutada konstruktsioonis objekti (Uuspõld 1966: 61).

Tabel 4.

**Verbivormi *saabudes* koosesinemine
genitiivagendi ja muude laienditega
TÜ tasakaalus korpus**

genitiivagent + <i>saabudes</i>	27
genitiivagent + <i>saabudes</i> + muu laiend	5
<i>saabudes</i>	19
<i>saabudes</i> + muu(d) laiend(id)	43

2.4. Erandlik infostruktuur

Genitiivagendiga fraas erineb reeglipärasest verbifraasist selle poolest, et seal ei esine tavapäraseid verbifraasi moodustajaid ning genitiivagent ei käitu tavalise seotud ega vaba laiendina ega (enamikus kontekstidest) subjekti-
na. Ent genitiivagendiga fraasi ei erista tavalisest verbifraasist mitte ainult süntaktilised omadused, vaid ka infostruktuur. Kontekstides, kus genitiivagendiga laiendatud verbivorm paikneb lause reemas ja on lause peamine semantiline predikaat, nagu predikatiivse *tud*-partitsiibiga (näide 1b) ja *da*-infinitiiviga (näited 3a–b), on genitiivagent fookuses, samal ajal kui verbivorm fookuses olla ei saa. See on ootuspäratu, sest genitiivagent ei ole tavapärasel fookuse positsioonis: selleks et fookuseerida tegevussubjekti *poolt*-fraasist ja predikatiivsest *tud*-partitsiibist koosnevas fraasis, peab agendifraas paiknema partitsiibi järel ja olema prosoodiliselt esile tõstetud (prosoodilist esiletõstu märgib allakriipsutus):

(11) Otsus on tehtud Mardi poolt.

Kui *poolt*-fraas paikneb verbivormi ees, on fookuse positsioonis verb: lauses *Otsus on Mardi poolt tehtud* on fookuses verbiga tähistatud sündmuse lõpetatus. Genitiivagendiga lauses aga ei saa verbi fookuseerida, millele viitab see, et genitiivagendiga fraas võib kombineeruda agenta fookuseeriva partikli-
ga, kuid mitte verbi fookuseeriva partikli- (näide 12a), samal ajal kui *poolt*-agendifraasiga on mõlemat tüüpi partiklid võimalikud (näide 12b; agenta fookuseeriva partikli korral on prosoodiliselt esile tõstetud *poolt*-fraas, verbi fookuseeriva partikli korral partitsiip):

- (12) a. Otsus on just nimelt/*juba Mardi tehtud.
b. Otsus on just nimelt/juba Mardi poolt tehtud.

Samuti ei saa genitiivagendiga laiendatud verbivorm olla eituse mõjuväljas, näiteks lause *Otsus ei ole komisjoni tehtud* ei ole parafraaseeritav lausega 'Komisjon ei ole otsust teinud', erinevalt *poolt*-agendiga lausest *Otsus ei ole (veel) komisjoni poolt tehtud*.

Fikseeritud fookusepositsiooni poolest erineb genitiivagendiga fraas ka näiteks predikatiivsest genitiivatribuudi ja nimisõna ühendist, kus fookuseeriva partikli või eituse mõjuväljas võib olenevalt rõhust olla nii genitiivatribuut kui ka nimisõna, vrd nt lauseid *Jaan ei ole Mardi õpetaja* ja *Jaan ei ole Mardi õpetaja*.

Genitiivagendiga fraasi fikseeritud fookusele viitab ka see, et fraasilaiendi mõjuväljas saab olla ainult genitiivagent, kuid mitte sellega laiendatud ver-

bivorm, samal ajal kui *poolt*-agendiga fraasis võib laiendi mõjuväljas olla nii agendifraas kui ka verb. Et fraasilaiendi mõjuala on äratuntav rõhuasetuse järgi (EKG: 99), saab genitiivagendiga fraasis fookusrõhku kanda seega ainult genitiivagent, aga mitte verb. Nii tähendab genitiivagendiga lause *Ilmselt on otsus Mardi tehtud* ainult 'Otsuse tegi ilmselt Mart', kuid *poolt*-agendiga lause *Ilmselt on otsus Mardi poolt tehtud* võib olenevalt rõhuasetusest tähendada nii seda, et 'Otsuse tegi ilmselt Mart' (rõhk on sõnal *Mardi*), kui ka seda, et 'Otsus on Mardi poolt ilmselt (juba) tehtud' (rõhk on sõnal *tehtud*). Kui aga *poolt*-agent on fookuse- positsioonis nagu lauses *Ilmselt on otsus tehtud Mardi poolt*, saab fraasilaiendi mõjuväljas olla ainult tema, ehk teiste sõnadega, genitiivagendiga fraas käitub nii, nagu oleks genitiivagent fookusepositsioonis.

Ka ei saa verbivorm erinevalt genitiivagendist olla küsituum: lausega *Kas otsus on Mardi tehtud?* saab küsida ainult seda, kas otsuse tegija oli Mart, kuid mitte seda, kas otsus on tehtud. Seevastu *poolt*-fraasiga laiendatud verbivorm saab olla küsituum nagu ka genitiivatribuudiga laiendatud predikaatiivne nimisõna: lause *Kas otsus on Mardi poolt tehtud?* küsib, kas otsus on tehtud, ning lause *Kas Jaan on Mardi õpetaja?* küsib, kas Jaan on (suhtes *Mardi*) õpetaja.

Genitiivagendiga fraas on seega erandlik ka prosoodiliselt: kui teistes kontekstides, näiteks *poolt*-agendiga predikaatiivses partitsiibifraasis või genitiivatribuudiga nimisõnafraasis, korreleerub pragmaatiline fookus lauserõhuga, siis genitiivagent on fookuses olenemata sellest, kus paikneb lauserõhk.

Seega, kui genitiivagendiga fraas on lause peamine predikaat, on ta fikseeritud infostruktuuriga ja erandliku fookusepositsiooni ja prosoodiaga, erinevates sellega tavapärastest verbifraasist.

2.5. Kokkuvõte: genitiivagendiga fraasi eripärane struktuur

Genitiivagendiga fraas erineb mitmes mõttes tavapärastest verbifraasist: verb ei kombineeru oma tavapäraste seotud ja vabade laienditega, genitiivagent moodustab verbiga kaheliikmelise üksuse (välja arvatud ühenduses intransitiivsete *des*-gerundiividega), ei käitu reeglipärase verbilaiendina (laiendab ainult infiniitset verbi, paikneb fikseeritud positsioonis, ei ole verbist teiste laienditega lahutatav ega üksi topikaliseeritav) ning on fookuses sõltumatult lauserõhust ja hoolimata sellest, et ei asu reeglipärase fookusepositsioonis.

Nende omaduste põhjal võiks tõstatada küsimuse, kas vaatlusalune üksus on üldse fraas või hoopis sõna, s.t kas genitiivagent on iseseisev moodustaja või inkorporeeritud nagu *enda* ja *oma* sellistes sõnades nagu *endatehtud*, *omaloodud*. Asendus- ja koordinatsioonitesti põhjal käitub genitiivagent siiski iseseisva moodustajana ning genitiivagendi ja verbivormi ühendil on fraasi prosoodia. Inkorporeeritud nimisõnadest eristab genitiivagenti ka see, et tegemist on reeglipärase nimisõnafraasiga, mis võib olla referentsiaalne ja definiitne ning sisaldada täiendeid.

Kui vaatlusalune ühend on fraas, kuid mitte reeglipärane verbifraas, siis võib seada kahtluse alla fraasi põhja verbistaatuse. Näiteks Ellen Uuspõld (1966: 60–61) ongi seletanud sõltumatute transitivsete gerundiivitarindite erandlikku struktuuri gerundiivivormide verbiomaduste tuhmumisega ning K. A. Hermann on analüüsinud genitiivagenti atribuudina (Rätsep 1978: 229) ehk nimisõnafraasi elemendina.

Tundub siiski problemaatiline eristada genitiivagendiga fraasis ja verbifraasis esinevaid verbivorme leksikaalsel tasandil. Kaheliikmelise struktuuri

poolest sarnaneb genitiivagendiga fraas küll kaassõnafraasidega, mille põhjaks on grammatikaliseerunud verbivorm, kuid verbivormi kaassõnastumine tähendab ka selle semantika ja argumendistruktuuri muutumist. Näiteks vormidel *vaatamata* ja *hoolimata* on verbivormidena kaks semantilist argumenti, tegevussubjekt ja tegevusobjekt, kaassõnadena aga ainult üks; samuti ei tähista nad kaassõnadena tegevust, vaid abstraktset suhet. Genitiivagendiga esinedes tundub verbivormidel aga olevat sama tähendus ja samad semantilised argumendid nagu verbifraasis. Näiteks lauses 13a ei teki isegi küsimust, kes on kaassõnastunud verbivormi *vaatamata* tegevussubjekt, sest selline argument puudub sõna tähendusest, kuid lauses 13b on vormil *nähes* olemas nii tegevussubjekt kui ka -objekt, ehkki viimane ei saa fraasis realiseeruda, vaid on samaviiteline pealausega *Inimene jäi auto alla*.

(13) a. **Vaatamata** majanduskasvule ei ole palgad tõusnud.

(www.ettk.ee/et/kommentaariid/2000/09/item17442)

b. Inimene jäi **minu nähes** auto alla. (EKG: 263)

Seega ei saa isegi leksikaliseerunud gerundiivitarindite puhul rääkida verbivormi tähenduse muutumisest ega semantiliste argumentide kadumisest ehk tegemist pole kaassõnastumise tüüpi juhtumiga. Muudel juhtudel ei sobi kaassõnastumine seletuseks juba seetõttu, et genitiivagendiga esinevad verbivormid moodustavad avatud klassi.

Verbivormi semantiline identsus genitiivagendiga fraasis ja verbifraasis seab kahtluse alla ka genitiivagendiga fraasi analüüsimise nimisõnafraasiks, kuigi genitiivagendil on sarnasusi genitiivatribuudiga: mõlemad asuvad põhja ees ja ka genitiivatribuut võib väljendada tegevussubjekti. Samal ajal esineb genitiivatribuut fraasis koos teiste täienditega ja need võivad teda põhjast lahutada; samuti ei ole genitiivagendiga fraasil muid nimisõnafraasi omadusi. Seega isegi siis, kui genitiivagendi saab diakrooniliselt või sünkrooniliselt seostada genitiivatribuudiga, on küsitav, kas seda saab teha genitiivagendiga esinevate verbivormide leksikaalsete omaduste tasandil, sest teistes kontekstides esinevad samad verbivormid reeglipäraselt verbifraasis.

Tundub seega, et genitiivagendiga fraasis ja verbifraasis esinevatele vormidele on raske omistada erinevaid leksikaalseid omadusi (nt valentsi ja sõnaliiki), mis tingiksid erineva fraasi. Tegemist on samade leksikaalsete elementidega, mis esinevad kahes teineteist välistavas fraasimallis, mida on raske taandada samale leksikaalsele kirjeldusele.

Genitiivagendiga fraas on seega erandlik fraasimall, mis ei ole kooskõlas põhja kombinatoorsete ja kategoriaalsete omadustega. Nagu öeldud, on malli distributsioon konstruktsioonispetsiifiline ehk seda ei saa defineerida leksikaalse kategooria terminites. Sellisena on ta problemaatiline levinud teoreetilise arusaama seisukohast, mille järgi fraasi struktuuri määravad põhja kombinatoorsed omadused kooskõlas selliste üldiste süntaktiliste seaduspärasustega nagu fraasistruktuurireeglid või X'-skeem.

Genitiivagendiga fraasi võib pidada problemaatiliseks ka modulaarse keeleteooria seisukohast, mis eeldab, et erinevad keeletasandid on üksteisest sõltumatud ning nende vahel valitsevad üldised vastavusseosed: verbi tegevussubjekti genitiivagendina realiseerumine on süntaksi ja semantika konstruktsioonispetsiifiline vastavus, samuti on süntaksi ja infostruktuuri vastavus (süntaktiliselt erandlik fookusepositsioon) ning infostruktuuri ja prosodia vastavus

(pragmaatilise fookuse sõltumatus lauserõhust) konstruktsiooni- spetsiifiline.

See kõik ei ole problemaatiline konstruktsioonipõhiste teooriate seisukohast, kus põhja ja laiendite kombineerumist ning selle kombinatsiooni morfosüntaktilisi, semantilisi, pragmaatilisi ja prosoodilisi omadusi võivad määrata konstruktsioonid, mis kujutavad endast erineva üldisus-, skemaatilise- ja komplekssusastmega intermodulaarseid üksusi. Seetõttu võivad need omadused ja nende kombinatsioon olla konstruktsioonispetsiifilised ja põhja leksikaalsetest omadustest sõltumatud. Järgmises osas vaatlengi põgusalt, kuidas võimaldaks genitiivagendiga fraasi käsitleda konstruktsioonipõhine keeleteooria.

3. Genitiivagendiga fraas konstruktsioonipõhises perspektiivis

Konstruktsioonipõhises lähenemises on verbi tegevussubjekti genitiivagendina realiseerumine ning genitiivagendiga fraasi süntaktiline struktuur ja infostruktuur selliste konkreetsete konstruktsioonide omadus nagu näiteks atributiivne partitsiibikonstruktsioon, predikatiivne partitsiibikonstruktsioon, võimaldamiskonstruktsioon jne. Täpsemalt, ilmselt tuleb eraldi postuleerida genitiivagendiga atributiivne partitsiibikonstruktsioon, genitiivagendiga võimaldamiskonstruktsioon jne ehk genitiivagendi ei saaks käsitleda üldisemate konstruktsioonide fakultatiivse elemendina, sest nagu öeldud, erineb genitiivagendiga predikatiivne partitsiibikonstruktsioon semantiliselt ja produktiivsusest samasugusest *poolt*-agendiga konstruktsioonist, samuti erineb sõltumatu gerundiivikonstruktsioon sõltuvast ning allatiivse agendiga võimaldamiskonstruktsioon genitiivse agendiga konstruktsioonist (Penjam 2008: 96–98) jne. Need konstruktsioonid kujutavad endast piirangute kogumeid, mis määravad nende alusel moodustatud keeleväljendite morfosüntaktilise vormi, tähenduse, kombinatoorsed omadused, produktiivsuse (ehk selle, millised sõnad neis saavad esineda), pragmaatika ja prosoodia. Osa neist omadustest võib olla päritud üldisematelt konstruktsioonidelt ehk nad on ühised teiste konstruktsioonidega, osa aga on omased ainult neile. Samuti võib neil konstruktsioonidel olla osaliselt või täielikult mitteskemaatilisi ehk leksikaalselt täidetud allkonstruktsioone, mis on keeles kinnistunud: näiteks enam kui pool *da*-infinitiiviga võimalikkus- ja võimaldamisväljendeid on moodustatud kolme kõige sagedasema verbiga (vt 1.2), nende ja skemaatilise genitiivagendi kombinatsioon võib seetõttu käsitleda skemaatilise võimalikkus- ja võimaldamiskonstruktsiooni allkonstruktsioonidena.

Et kirjeldada genitiivagendiga fraasi ühiseid omadusi neis erinevates konstruktsioonides, tuleb need postuleerida üldise genitiivagendikonstruktsioonina, mille pärivad erinevad konkreetsemad konstruktsioonid. Postuleerida võib ka vahepealseid üldistusi nagu [genitiivagent + passiivi partitsiip], mis pärib üldise genitiivagendikonstruktsiooni ja mille omakorda pärivad erinevad genitiivagendiga partitsiibitarindid, või [genitiivagent + *da*-infinitiiv], mis pärib samuti üldise genitiivagendikonstruktsiooni ja mille pärivad võimaldamis- ja võimalikkuskonstruktsioon.

Konstruktsioonipõhine lähenemine võimaldab samamoodi kirjeldada ka genitiivagendiga fraasi neid omadusi, mis ei ole sellele ainuomased, näiteks seostada selle genitiivatribuudi konstruktsiooniga, kui see on põhjendatud.

Samamoodi saab kujutada ka gerundiivi- ja teonimekonstruktsioonide ühi-seid omadusi (vrd 1.4).

Üldise genitiivagendikonstruktsiooni postuleerimist toetab genitiivagendi ja verbi ühendi omaduste sarnasus erinevates konstruktsioonides. Teistest mõnevõrra reeglipärasem on sõltumatu intransitiivne gerundiivitarind, milles saavad esineda ka teised verbilaiendid. Siiski, nagu öeldud (vt 2.3), on ka gerundiivitarindid valdavalt kaheliikmelised, mis võib viidata sellele, et genitiivagendi erinevad kasutamiskontekstid toetavad üksteist ja hoiavad üleval ühtset malli. Üldise genitiivagendikonstruktsiooni omadused hõlmaksid vormilisi omadusi nagu näiteks genitiivagendi kääne ja fikseeritud asend, fraasi kaheliikmeline struktuur ja mittefinitiivsus, aga ka informatsiooni selle kohta, et genitiivagent vormistab põhja tegevussubjekti, ning võib-olla ka fraasi üldise semantika kohta. Võimalik, et üldisele genitiivagendikonstruktsioonile võiks omistada ka erandliku infostruktuuri, s.t genitiivagendi fokaalsuse, mis saab lihtsalt realiseeruda ainult konstruktsiooni üksikutes esinemiskontekstides (nimisõnafraasi täiendi või määruse laiend ei saa olla lausefookus).

Genitiivagendiga fraas ei ole seega konstruktsioonipõhise käsitluse seisukohast põhimõtteliselt problemaatiline, kuid võib siiski huvi pakkuda selle edasiarendamise või erinevate suundade vahel valimise seisukohast, sest tundub, et erandlikku fraasistruktuuri ei ole varem sellisel üldistustasandil kirjeldatud. See võib olla problemaatiline generatiivse või universaalse grammatika põhise konstruktsiooniteooria seisukohast (nt Culicover, Jackendoff 2005; Kay, Fillmore 1999), mis eeldab, et konstruktsioonide pärilushierarhia on maksimaalselt koherentne ning et selle madalamad tasandid üksnes konkretiseerivad kõrgeimat tasandit, mis tuleneb universaalsest grammatikast (Culicover, Jackendoff 2005: 40).

Genitiivagendiga fraas on sellise lähenemise seisukohast problemaatiline, sest kõrgeima tasandi konstruktsioonide hulka kuuluvad ka X'-skeem või sellele vastavad fraasistruktuurikonstruktsioonid ja põhjakesksuse põhimõte. Kuigi kõiki konstruktsioone ei taandata kõrgema tasandi konstruktsioonidele, eeldatakse siiski, et konstruktsioonid, mis neile ei vasta, on kas samuti üldiste fraasistruktuurikonstruktsioonidena formuleeritavad struktuurid nagu näiteks koordinatsioon või siis leksikoniüksustelaadsed osaliselt või täielikult mitteskemaatilised lause-, harvem fraasikonstruktsioonid, mis ei anna alust üldistusteks (vt nt Culicover, Jackendoff 2005: 40; Fillmore jt 1988; Jackendoff 2008; Bender, Kathol; Michaelis 2010).

Genitiivagendiga fraas ei ole kumbagi kirjeldatud tüüpi: ta ei ole formuleeritav üldise fraasistruktuurikonstruktsioonina, kuid on samal ajal küllalt mitme samuti skemaatilise konstruktsiooni täiesti skemaatiline üldistus. Sellisena blokeerib ta üldisemaid konstruktsioone, nagu verbifraasikonstruktsioon, ning õonestab hierarhia koherentsust. See näitab, et ainukordseid struktuure võib esineda konstruktsioonihierarhia kõrgematel tasanditel, kui ennustab universaalse grammatika põhine teooria.

Seevastu kasutuspõhistes teooriates (nt Croft 2001; Croft, Cruse 2004: 291–326; Langacker 2000) ei ole lähtepunktiks universaalne grammatika ega konstruktsioonihierarhia kõrgeim tasand, vaid keeletarvitus ja konkreetsete lausungid. Seega puudub eeldus, et konstruktsioonihierarhia on koherentne ja koondub üksikuteks üldisteks konstruktsioonideks. Skemaatilised konstruktsioonid on konkreetsete lausungite üldistused, nad võivad kõnelejati varieeruda ja nende psühholoogiline reaalsus on empiirilise tõestamise küsi-

mus. Sellise lähenemisega on kooskõlas genitiivagenti sisaldavate konstruktsioonide osaline produktiivsus ja üksikute mitteskemaatiliste väljendite ümber koondumine. See ei välista konstruktsioone või nende osi hõlmavate üldistuste tekkimist, näiteks erinevate genitiivagendiga väljendite ja mallide üksteisega seostamist ega üldise genitiivagendiga malli omaette üksuseks kristalliseerumist.

Keelelise teadmise algüksusteks ei ole sellise käsitluse järgi abstraktsed kategooriad ja suhted, nagu sõnaliigid, lauseliikmed, moodustusstruktuur ja sõltuvussuhted, vaid konstruktsioonid, s.t sõnad, väljendid ja skemaatilised mallid. Kategooriad tulenevad konstruktsioonidest, nii nagu genitiivagendiga esinevate verbide klass on konstruktsioonispetsiifiline kategooria, mis ei ole sõltumatult defineeritav. Samuti on konstruktsioonispetsiifilised süntaktilised suhted, näiteks genitiivagent on konstruktsioonispetsiifiline lauseliige ja moodustaja; õigupoolest ei pruugitagi kasutuspõhistes konstruktsiooniteooriates postuleerida muid suhteid peale konstruktsiooni ja selle elementide vahelise osa ja terviku suhte (Croft 2001).

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et genitiivagendiga fraasi taoline erandlik keelenähtus toetab konstruktsioonipõhist käsitlusviisi, eriti selle kasutuspõhist suunda.

4. Kokkuvõte

Artikli eesmärgiks oli kirjeldada eesti keele süntaksi erilist nähtust, nn genitiivagendiga fraasi, ja teha selle põhjal järeldusi keelelise teadmise ning selle kirjeldamiseks vajamineva teooria iseloomu kohta.

Genitiivagendiga fraas on eripärane fraasimall, mis on konstruktsioonispetsiifilise distributsiooniga. Fraasile ainuomasteks tunnusteks on verbi tegevussubjekti realiseerumine genitiivagendina, genitiivagendi esinemine ainult infiniitses fraasis ja fikseeritud positsioon verbivormi suhtes, samuti fraasi kaheliikmeline struktuur ja erandlik infostruktuur. Fraasi põhjaks on piiratud hulk verbe, kuid need ei moodusta sõltumatult defineeritavat kategooriat, mille terminites genitiivagendiga fraasi saaks kirjeldada. Pigem tuleb selle distributsiooni kirjeldada kindlate konstruktsioonide ehk morfosüntaktiliste kontekstide kaudu, millel on ka semantilised ja pragmaatilised omadused ja oma produktiivsus. Sellised konstruktsioonid on näiteks genitiivagendiga atributiivne ja predikatiivne partitsiibitarind, võimalikkus- ja võimaldamiskonstruktsioon, intransitiivne sõltumatu gerundiivikonstruktsioon ja mõningad kinnistunud sõltumatud transitiivsed gerundiivitarindid. Sõltumatute gerundiivitarinditega saab seostada ka mõningaid nimisõnalisi määruskonstruktsioone, mis võiks seletada nende erandlikke omadusi.

Genitiivagendiga esinevaid verbivorme ei saa eristada leksikaalsel tasandil reeglipärases verbifraasis esinevatest verbidest, teiste sõnadega, samad verbivormid esinevad kahes teineteist välistavas fraasimallis. Genitiivagendiga fraasi ei saa seega kirjeldada põhja leksikaalsete omaduste projektsioonina. Samuti on genitiivagent erandlik lauseliikme ja moodustajana, mistõttu fraas ei taandu üldistele süntaktilistele seaduspärasustele. Sellisena on genitiivagendiga fraas problemaatiline teoreetilise lähenemise seisukohast, mis eeldab, et süntaktilised struktuurid taanduvad sõnade kombinatoorsete omaduste ja üldiste süntaktiliste seaduspärasuste interaktsioonile. See on

problemaatiline ka modulaarse lähenemise seisukohast, sest tegevussubjekti genitiivagendina realiseerumine ja fraasi infostruktuuri ning süntaktilise struktuuri ja prosodia seos kujutavad endast erinevate keeletasandite vahelisi vastavusi, mis hõlmavad ainult üht konstruktsiooni.

Genitiivagendiga fraas toetab seega konstruktsioonipõhist keelekäsitlust, kus elementide kombineerumist ja nende kombinatsioonide omadusi võivad määrata konstruktsioonid, mis kujutavad endast erineva üldisus-, skemaatilisus- ja komplekssusastmega intermodulaarseid üksusi. Vaadeldav fraas võib olla siiski problemaatiline sellise konstruktsiooniteooria seisukohast, mis eeldab, et suurem osa konstruktsioone taandub üksikutele väga üldistele printsiipidele ning neist kõrvalekalduvad konstruktsioonid on leksikaalsete üksuste laadsed ja vähemalt osaliselt mitteskemaatilised ega anna alust üldistusteks. Genitiivagendiga fraas näitab, et neist printsiipidest kõrvalekalduvad nähtused võivad asuda ka konstruktsioonihierarhia kõrgematel tasanditel, toetades seega pigem kasutuspõhist konstruktsiooniteooriat, kus skemaatilised mallid kasvavad välja konkreetsetest väljenditest, mitte ei moodustu abstraktsetest kategooriatest ega suhetest.

Uurimust on rahastanud sihtfinantseerimisteema SF0050023s09 ja ETF-i grant 7998.

Kirjandus

- B a a y e n, Harald R. 2009. Corpus Linguistics in Morphology. Morphological Productivity. – A. Lüdeling, M. Kytö (toim), Corpus Linguistics. An International Handbook. Vol. 2. Berlin–New York: Walter de Gruyter, lk 899–919.
- B a r t e n s, Raija 1979. Mordvan, tšeremissin ja votjakin konjugaation infiniittisten muotojen syntaksi. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 170.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen seura.
- B e n d e r, Emily M., K a t h o l, Andreas, Constructional effects of *Just because ... Doesn't mean ...* (<http://linguistics.berkeley.edu/~syntax-circle/syntax-group/benderkathol.pdf>).
- C r o f t, William 2001. Radical Construction Grammar. Oxford: Oxford University Press.
- C r o f t, William, C r u s e, D. Alan 2004. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- C u l i c o v e r, Peter W., J a c k e n d o f f, Ray 2005. Simpler Syntax. Oxford: Oxford University Press.
- EKG = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993.
- F i l l m o r e, Charles J. 1999. Inversion and Constructional Inheritance. – Lexical and Constructional Aspects of Linguistic Explanation. G. Webelhuth, J.-P. Koenig, A. Kathol (toim). Stanford: CSLI Publications, lk 113–128.
- F i l l m o r e, Charles J., K a y, Paul, O ' C o n n o r, Mary Catherine 1988. Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions. – Language 64, lk 501–538.
- G o l d b e r g, Adele E. 1995. Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: University of Chicago Press.
- G o l d b e r g, Adele E., A c k e r m a n, Farrell 2001. The Pragmatics of Obligatory Adjuncts. – Language 77, lk 798–814.

- H a s p e l m a t h, Martin 1995. The Converb as a Cross-Linguistically Valid Category. – M. Haspelmath, E. König (toim), *Converbs in Cross-Linguistic Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 1–55.
- H e r l i n, I l o n a, K o t i l a i n e n, L a r i 2005. Itsenäistyvä infinitiivi. 2. infinitiivin inessiivin kehitys kirjakielen aikana. – *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*. I. Herlin, L. Visapää (toim). (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1021.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 258–291.
- ISK = A. Hakulinen, M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen, I. Alho, *Iso suomen kielioppi. Pars IV. Dissertationes sectionum: Linguistica I*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004.
- I t k o n e n - K a i l a, Marja 1997. Mikael Agricolan Uusi Testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit. (Suomi 184.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- J a a k o l a, Minna 2000. Suomen verbirakenteiden genetiivi ja sen viron vastineet. – *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum*. 7.–13. 8. 2000 Tartu. Tartu, lk 443–450.
- J a a k o l a, Minna 2004. Suomen genetiivi. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 995.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- J a c k e n d o f f, Ray 2008. Construction after Construction and Its Theoretical Challenges. – *Language* 84, nr 1, lk 8–28.
- K a y, Paul, F i l l m o r e, Charles J. 1999. Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations. The *What's X doing Y?* construction. – *Language* 75, lk 1–33.
- L a a n e s t, Arvo 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- L a n g a c k e r, Ronald W. 2000. A Dynamic usage-Based Model. – S. Kemmer, M. Barlow (toim), *Usage-Based Models of Language*. Stanford: CSLI Publications.
- L e i n o, Jaakko 2003. Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 900.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- M i c h a e l i s, Laura A. 2010. Sign Based Construction Grammar. – B. Heine, H. Narrog (toim), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford: Oxford University Press, lk 155–176 (http://spot.colorado.edu/~michaeli/Michaelis_Oxford_Handbookfinal.pdf).
- M u i s c h n e k, Kadri, S a h k a i, Heete 2009. Using Collocation-Finding Methods to Extract Constructions and to Estimate Their Productivity. – *Workshop on Extracting and Using Constructions in NLP*. SICS Technical Report T2009:10. *Workshop on Extracting and Using Constructions in NLP*. M. Sahlgren, O. Knutsson (toim), NODALIDA workshop, 14. mai 2009, Odense, lk 22–27.
- M u i s c h n e k, Kadri, S a h k a i, Heete 2010. Liitpredikaadid leksikoni-grammatika kontinuumil. – *Keele rajad. Pühendusteos Helle Metslangi 60. sünnipäevaks*. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri, nr 1–2, lk 295–316.
- M ä e a r u, Sirje 1996. *poolt vastu*. – *Keelenõuanne soovitab*. Toim T. Erelt, M. Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 64–65 (<http://keeleabi.eki.ee/artiklid/pooltvastu.html>).
- P e n j a m, Pille 2008. Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. (*Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus (<http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/10062/7766/1/penjampille.pdf>).

- P e n j a m, Pille, P a j u s a l u, Renate 2006. Konstruktsioonigrammatika. – Teoreetiline keeleteadus Eestis II. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 141–155.
- R a a d i k, Maire 2007. *Poolt-sõna poolt ja vastu*. – *Õiguskeel*, nr 2, lk 22–30 (<http://www.just.ee/29383>).
- R ä t s e p, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. Tallinn: Valgus.
- S a h k a i, Heete 2006. Konstruktsioonipõhise keelekirjelduse võimalustest adessiivse viisi- ja põhjusemääruse näitel. – *Keel ja Kirjandus*, nr 10, lk 816–831.
- S a u k k o n e n, Pauli 1965. Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I. Johdanto. Adverbaali infinitiivi. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 137.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- U s p ö l d, Ellen 1966. Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-(~nuna-)* ja *tud-(~tuna-)* konstruktsiooni struktuur ja tähendus. – *Keele modelleerimise probleeme I*. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 1–196.
- U s p ö l d, Ellen 1982. Viron verbien infiniittisten rakenteiden subjektisääntöjä. – *Folia Fennistica & Linguistica*. (Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 8.) Tampere, lk 35–53.

The Syntax of the Estonian Genitive Agent Phrase

Keywords: Construction Grammar, non-finite verb forms, phrase structure, argument linking, focus

The article proposes a construction-based account of an idiosyncratic phrase type in Estonian. The phrase consists of a non-finite verb form and a genitive NP realizing its actor argument. The phrase does not conform to the general specifier-head and head-complement phrase structure patterns and it cannot be associated with a particular class of lexical items, to which the idiosyncratic combinatoric properties could be attributed. Instead, the distribution of this phrase type can be described in terms of specific phrasal and clausal constructions. In other words, the phrase is a construction-specific phrase type, which does not conform to the general principles of syntax and is not a projection of the combinatoric properties of the head. In addition to exceptional syntactic properties, the phrase displays an idiosyncratic argument linking pattern, and has a fixed and syntactically exceptional focus position, which is independent of sentence accent. This means that the phrase also displays construction-specific interface relations between syntax, semantics, information structure and prosody. The phrase also constitutes a new type of evidence for constructional approaches as an idiosyncratic phrase structure has not been described on this level of generalization before. This poses a problem for UG-based constructional approaches and supports the usage-based approaches.

Heete Sahkai (b. 1972), MA, researcher, Department of Linguistics and Language Technology, The Institute of the Estonian Language; doctoral student, University of Tallinn, heete@hot.ee